

Veckans Bild

i Gästriklands Tidning,
januari-april 2018

Gästriklands Tidning har varje fredag en återkommande vinjett, Veckans Bild.

Ungefär varannan gång består Veckans Bild av ett foto och en kort text från Erik-Lars i Åsmundshyttan – med en fjäril, en blomma, en skalbagge, en blomfluga, en skinnbagge eller en fågel eller...

Var och en av bilderna beskriver någon aspekt av den biologiska mångfald som omger oss på den svenska landsbygden. Här på Erik-Lars har vi en stor artrikedom tack vare att åkrar och trädgård sköts på ekologiskt vis utan bekämpningsmedel och att gårdens ängar och hagar hävdas med bete eller slåtter.

Nuvarande ägaren, min livskamrat *Inger Wibergh*, har övertagit gården efter sina föräldrar och tillsammans sköter vi den med respekt för det arbete som lagts ner av tidigare generationer.

Man brukar säga att varje art bär på en berättelse. För mig är det en glädje att lära känna nya arter och ta del av deras berättelser. När jag skriver texterna vill jag spegla den här glädjen samtidigt som jag förmedlar fakta om det som bilden innehåller.

Lage Bergström

5 januari 2018
Överraskning i julköket

En jul för några år sedan dök det upp en grankottskinnbagge i vårt kök i Åsmundshyttan. Märkligt tyckte Inger och jag, och erbjöd en penna åt den att sitta på. Den sträckte fram sina muskulösa framben i en typisk gest, men verkade yrvaken och långsam.

Grankottskinnbaggarna övervintrar inne i grankottar. Där finns inte mycket plats, men de här baggarna är extremt tunna så de kan lätt lägga sig till ro för sin vintervila, mellan kottarnas fjäll. Grankottskinnbaggen i vårt kök hade troligen kommit in med några kottar när vi hämtade julgranen. Sedan vaknade den till liv inne i köksvärmen.

Vi bar tillbaka grankottskinnbaggen in i skogen bakom vår gård, där vi lämnade den på en grankotte och önskade god jul. Förhoppningsvis kunde den somna om för att sedan vakna av vårsolens värme i mars-april. Då parar grankottskinnbaggarna sig och honorna lägger ägg. Efter några veckor kläcks äggen och sedan lever de små nymferna på och under granbarken och livnar sig på saven. Fem gånger ömsar de skinn och framemot hösten kan man se de vuxna baggarna. Hela livet finns alltså grankottskinnbaggarna i och på granar, men utan att träden skadas på något sätt.

12 januari 2018
Enhornig sextaggare

En råbock med bara ett horn! Det kan man se i november-december när bockarna fäller hornen, ett i taget. Sedan dröjer det inte länge förrän de nya hornen börjar växa, redan nu i januari ser man små bulor på hjässan och sedan blir de större dag för dag. I april har de växt färdigt och då måste bocken feja sina nya horn, alltså skava bort den basthud som skyddat och gett näring till hornen under växtperioden.

En älgdjur får normalt en ny tagg på hornen varje år, men så är det inte för råbockarna. Bocken på bilden har alltid haft tre taggar på varje horn och tillhör kategorin "sextaggare". Vi kallar honom Bruse och han håller till i ett skogsparti här i Åsmundshyttan. Till våren fyller han nio år och det betyder att han är riktigt gammal för att vara ett rådjur.

En mild och snöfattig vinter som nu har rådjuren lätt att hitta den mat de behöver, framför allt blåbärsris. Men om snötäcket blir djupt eller skaren hård, blir det svårt att komma åt riset och då riskerar Bruse och andra rådjur att svälta ihjäl. Om det skulle bli en hård vinter, är vi därför beredda att ge dem lite extra mat.

26 januari 2018
I afrikansk värme

I september tog jag den här bilden på en tistelfjäril som suger nektar på en kärleksört i vår trädgård i Åsmundshyttan. Den flög då ivrigt från blomma till blomma för att bygga upp ett fettförråd inför den långa flytten till sin övervintringsplats. Tistelfjärilen är nämligen en ”flyttfjäril”. Den klarar inte vinterkylan i Sverige och flyger därför söderut på hösten, på samma sätt som flyttfåglarna.

Tistelfjärilen är en stark och skicklig flygare och på sin resa söderut kan den färdas i hastigheter uppemot 40 km i timmen. Engelska studier har visat att den också flyger högt, upp till en kilometer över marken. Flygresan från Gästrikland går över hela Europa ner till Nordafrika.

Visst är det fantastiskt att fjärilen i vår trädgård nu befinner sig någonstans i afrikansk värme, upptagen med att hitta en partner för att para sig. Om några månader kommer en ny generation tistelfjärilar att söka sig norrut. Förhoppningsvis hittar några av dem tillbaka till oss och bidrar till att berika vår svenska sommar.

9 februari 2018
Hackspett på jakt

Större hackspett är vår vanligaste hackspett, lätt att känna igen med en klart röd fläck under stjärten och en lång, bred vit fläck på var sida om ryggen. På vintern ser man den ofta uppe i toppen av en gammal björk. Det är ingen slump att hackspetten sitter där och hackar – den är på jakt efter björksplintborrens larver! Björksplintborren är en skalbagge vars larver övervintrar i splintveden, alltså veden närmast barken.

Större hackspett är imponerande skicklig på att hitta ställen där de här larverna finns. Ännu mer imponerad kan man vara av björksplintborrens skicklighet att hitta rätt sorts björkar för att lägga äggen. Larverna kan bara äta sig in i splintveden hos björkar som redan är försvagade eller döende. Björksplintborrehonan identifierar sådana björkar och lägger sina ägg under barken. Under sommaren äter sig larverna fram i ytveden i slingrande gångar. Larverna lägger sig sedan att övervintra i gångarna, som då blir ett fint vinterskaffereri för hackspetten.

I sin jakt på larverna hackar hackspetten bort barken på stammen och gör den döende björken oskyddad för nya angrepp av andra insekter, bl a bredhalsad varvsfluga som trots namnet är en skalbagge. Varvsflugan är märklig på det sättet att den ”odlar” en svamp inne i björkstammen som föda åt sina larver. Totalt är det mer än 300 skalbaggar och många andra insekter och svampar som är beroende av döende eller döda björkar – och som är beroende av varandra på olika sätt. Sambanden i naturen är som alltid både komplexa och fascinerande.

16 februari 2018
I vedlåren i köket

Häromdan fick jag den här metallglänsande, blåvioletta skalbaggen i handen när jag tog fram några vedträn ur vedlåren i köket. Ett blåhjon, konstaterade jag, och när jag tittade närmare såg jag äggledaren därbak och insåg att det var en hona. Men det är fel tid, blåhjon övervintrar som puppa och kläcks normalt på försommaren. Den här honan måste ha kommit in som puppa inne i veden och uppfattat köksvärmen som en signal att sätta igång kläckningen.

Blåhjon lägger ägg i döda barrträd med barken kvar, t ex i vindfällen eller en vedtrave. Larven lever sedan under barken och när den är färdig att förpuppa sig gnager den en gång in i veden. I botten på gången gnager den ut en puppkammare där den sedan stannar över vintern.

Blåhjon är en vanlig skalbagge och man ser ofta spår efter den i obarkat virke. Om man bygger något med sådant virke kan blåhjonlarverna följa med. Om/när barken faller av, kan man se larvernas gångar som fåror i ytveden fyllda med löst bormjöl. Det påverkar inte trävirkets bärighet, men vill man undvika sådana angrepp i träbyggnader ska man se till att använda barkat trävirke. Blåhjon gör aldrig någon skada på levande skog.

2 mars 2018
Steglitsar i flock

En fågel som har ökat markant under senare år är steglitsen, som känns igen på sin brokiga fjäderdräkt. Den är röd på pannan och strupen. Vingarna är svarta, med ett brett intensivt gult band. På den vita undersidan har den två stora bruna fläckar.

För 20-30 år sedan ansågs steglitsen ganska ovanlig här i Gästrikland med enstaka häckande par och nästan inga som övervintrade. Men nu finns det många fler och även om många drar sig söderut under vintern, så är det inte längre ovanligt att se dem vid fågelborden under vintermånaderna.

Något som är speciellt med steglitsen är att den samlas i flockar under hösten som sedan håller ihop under vintern. Flockarna kan vara stora, på bilden ser vi 23 fåglar, men flockar på 30-40 fåglar är inte ovanligt. De för en kringflackande tillvaro under vintermånaderna. Vi brukar se dem hos oss i Åsmundshyttan ett par gånger i veckan.

Steglitsen söker sig gärna till fågelmatningar och gillar framför allt solrosfrön. Annars äter den frön från tistlar och kardborrar. Det är ju taggiga växter och därför har steglitsen knutits till en legend om den törnekrönte Jesus på hans Golgata-vandring mot korsfästelsen. Det berättas att en fågel flyger ner till Jesus och drar ut en tagg från hans panna. En droppe blod skvätter ner fågeln och ger ett rött märke som visar fågelns barmhärtighet. Enligt legenden var fågeln en steglits.

9 mars 2018
Julros i snö

Julrosen är en blomma som väcker förundran. Helt utan rädsla sticker den fram sina äggformade blomknoppar långt innan någon annan blomma ens vågar visa sig. Får den sedan lite värme från solen slår den ut med mjukt rundade blomblad. Ibland redan före jul, ibland i februari-mars.

Vinterblomningen är ett genetiskt arv från julrosens förfäder i kalkbergen i sydöstra Europa. Där blir det för varmt på sommaren för att den ska klara av att blomma, så den väntar tills vintern kommer med svalka och fuktighet.

Där, i Moseldalen i södra Tyskland vandrade en frusen munk hem till sitt kloster på julaftonskvällen 1509. Då mötte han en ung kvinna som gav honom en blommande julros och som inspirerade honom att skriva den vackra psalmen "Det är en ros utsprungen". Detta enligt en av många legender om julrosen.

Julrosen är giftig, särskilt de svartfläckiga rötterna. Genom tiderna har det här giftet använts på olika sätt, t ex har pulvriserad rot lagts ut för att skrämja bort varg och björn. Man har gjort dekoder för att bota allehanda sjukdomar, från hjärtåkommor och hysteri till mask- och lusmedel. I gamla tider var det också brukligt att sätta plantan utanför stugknuten så att inte troll, häxor och vättar objudna tog sig in i stugan.

Idag har vi inte julrosen i våra trädgårdar för giftets skull, utan för att få glädjas åt dess skönhet när den mirakulöst nog blommar under skarig snö.

23 mars 2018
Fridlyst vegetarian tittar fram

Det finns många inneboende i svenska trädgårdar. Ekorren är en som det är lätt att tycka om. I vår trädgård här i Åsmundshyttan har vi nu i vinter tre stycken som varje morgon kommer fram för att smyga till sig lite godbitar från fåglarnas fröautomater. Sedan, mitt på dagen tar de sig ofta en vilostund för att smälta maten.

Ekorren på bilden har valt en björk för sin middagsvila. Björken är gammal och döende och har attackerats av olika skalbaggar. Vi ser björksplintborrelarvens karakteristiska gnagspår. Hackspettar har jagat skalbaggar och hackat fram djupa hål som nu ger skydd och värme åt ekorren.

Ekorrens päls är rödbrun på sommaren, men i november byter den till vinterpäls som är och mörkare och gråare, tjockare och längre. Dessutom växer det ut örontofsar på vintern. Förr var det vanligt att jaga ekorrar för skinnets skull, som kallades ”gråverk”. Glädjande nog är det inte längre tillåtet, nu är ekorren fridlyst.

Det finns många myter om ekorrar, t ex att man riskerar att få epilepsi om man äter ekorkött eller att pulvriserad ekorrhjärna är ett medel mot svindel. Det är också en myt att ekorren skulle vara ett rovdjur som äter fågelungar och fågelägg. Så är det inte, ekorrar äter enbart vegetariskt, i första hand frön och blommor på gran och tall. Men ekorrarna gillar också andra frön och nötter, och därför försöker de gärna få del av solrosfrön som vi lägger ut till fåglarna.

13 april 2018
Boklössens fiende

Den här skräckinjagande varelsen är en bokskorpion. Men den är väldigt liten, själva kroppen är 3-4 mm lång och när den dyker upp inomhus, ska man tacka och ta emot. Den gör nämligen nytta genom att jaga boklöss och kvalster.

Boklöss är en sorts jättesmå insekter som finns överallt. De sägs finnas i 95% av alla hem. En boklöss kan äta lite av varje, men gillar särskilt papper och är vanlig i boksamlingar och arkiv. Det är boklössen som gett upphov till ord som "bokmal" och "läslus", alltså ord som används om människor som – bildligt talat – liksom boklössen slukar böcker.

Boklöss och kvalster finns nästan överallt, men antalet hålls nere av bokskorpioner som den på bilden. Bokskorpionen är ett märkligt litet djur som ofta lever inomhus. Man kan träffa på den när som helst på året, men man ser den sällan för den håller sig undan om dagarna och går på boklössjakt i mörkret på nätterna.

Bokskorpionen liknar en skorpion med sina kräftliknande klor som den håller framför sig. Men den har ingen gifttagg bak och är inte släkt med skorpionerna, utan tillhör ordningen "klokrypare".

Bokskorpionen är en effektiv jägare i sin miniatyrvärld. Den har giftkörtlar i spetsen på klorna och dödar snabbt sina byten. Men bokskorpionerna är helt harmlösa för större djur. De är alltför små för att bita genom huden och skapar därför aldrig obehag för människor.

27 april 2018
Fast snön är kvar...

Snön lyser vit på gårdsplanen men nässeljärilen har vaknat av solvärmens och försöker hitta en väg ut. Ett tidigt vårtecken!

Nässeljärilen är vår kanske vanligaste fjäril, vacker i rödorange, gult och svart – och med en rad av blå fläckar i utkanten av vingarna. Den övervintrar ofta inne i uthusbyggnader, där den hela vintern hänger upp-och-ner med vingarna hopfälda. Hos oss i Åsmundshyttan brukar det varje vårdag dyka upp nässeljärilar på uthusfönstren. Vi hjälper dem ut, så att de kan söka upp någon vårblomma och suga i sig nektar.

De övervintrade nässeljärilarna kläcktes ur sina puppor någon gång förra sommaren och kan ha sökt upp sin övervintringsplats redan i september, även om det då var sommarvarmt. Nu på våren behöver nässeljärilarna först skaffa sig ny näring, men sedan är de helt inriktade på att para sig. Honan lägger sedan sina ägg på små späda brännässleplantor. Larverna lever i grupper på de snabbväxande nässlorna och efter några veckor förpuppar de sig.

För att vi även i fortsättningen ska få glädjas åt nässeljärilarnas vackra flykt bland sommarblommorna, är det alltså nödvändigt med två saker – tidiga vårblommor som ger ny näring till övervintrarna och brännässlor där ägg, larver och puppor kan utvecklas.